

Guide & Concordance

to

**THE COLONIAL ECONOMY IN THE NETHERLANDS INDIES
PART 2:
THE COMMISSION FOR INDUSTRIAL DEVELOPMENT
IN THE NETHERLANDS INDIES,
1915-1926**

on microfiche

Nationaal Archief, The Hague
&
Moran Micropublications, Amsterdam, The Netherlands

Specifications

Dutch title: "Commissie tot Ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid in Nederlands-Indië, (1904) 1915-1926 (1940); Ir. J. van der Waerden [levensjaren 1877-1948], 1907-1924"

Location: Nationaal Archief, The Hague

National Archives' access number (*toegang*): 2.10.42

Size: 282 positive silver microfiches

Order no.: MMP136

Price: please inquire

Languages: Dutch, also English, French, German

Finding aids: Printed publisher's guide and concordance based on *Inventaris van het archief van ir. J. van der Waerden, gedelegeerd lid en voorzitter van de Commissie tot ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid in Nederlands-Indië (1904) 1919-1926 (1940)*, by Senja Kala Yahya (Nationaal Archief, Den Haag, 1986).

Availability: available

Orders & inquiries

Moran Micropublications

Singel 357

1012 WK Amsterdam

The Netherlands

Tel + 31 20 528 6139

Fax + 31 20 623 9358

E-mail: info@moranmicropublications.nl

Website: www.moranmicropublications.nl

Guide & Concordance

to

**THE COLONIAL ECONOMY IN THE NETHERLANDS INDIES
PART 2:
THE COMMISSION FOR INDUSTRIAL DEVELOPMENT
IN THE NETHERLANDS INDIES,
1915-1926**

on microfiche

Nationaal Archief, The Hague
&
Moran Micropublications, Amsterdam, The Netherlands

CONTENTS/INHOUD

Publisher's Preface	5
Note on the microfiches	6
Copyright and citation/citeerinformatie	6
Inventory/Inventaris, by/door Senja Kala Yahya	7

PUBLISHER'S PREFACE

Background

In spite of the opening up of the Netherlands Indies to investment by Dutch and foreign capital from about 1870 onwards, the colonial economy remained largely agrarian into the opening decades of the twentieth century. The stagnation of world trade and shipping that followed the outbreak of World War I in August 1914 soon made it painfully apparent just how dependent the Netherlands Indies still was on imported manufactured products. The ensuing shortages of all kinds of necessities turned the colonial government's mind to developing industry in the Indies and in 1915 the governor-general established a special commission for this purpose composed of both experts from the colonial civil service and members of the private business community. The commission was called on to investigate the possibilities for setting up industries in the colony to process its many raw materials, which would at the same time provide useful employment for the growing indigenous population. The commission surveyed the existing situation, made reports and issued recommendations for industrial development and also engaged actively in attempts to bring new industries to the country. The creation of an iron and steel industry in the colony was a special priority and occupied most of its time after 1921. Although ultimately most such efforts proved in vain and the commission was disbanded in 1926, its records and related materials micropublished in this collection provide valuable sources for the economic history of the colony and the history of economic development policy in a colonial context. A more extensive history of the Commission in Dutch by archivist Senya Kala Yahya is published below (pp. 9-16).

The archive

The Commission's own archive, which remained in Indonesia after independence, has been lost, but that of its "delegated member" (in charge of day-to-day activities) (1919) and chairman (1920-1926), the engineer J. van der Waerden, has fortunately survived. It contains, among others,

- minutes of the commission's meetings (1915-1921)
- documents concerning its organization and tasks
- changes in government economic organs
- cooperation with private industry
- the status of government-run businesses
- efforts to set up an iron and steel industry, including
 - studies of the presence and exploitability of natural resources such as iron ore, coal, and derivative products such as charcoal
 - reports and correspondence with foreign steel companies, in Germany, Sweden, the USA,
 - attempts to found steel companies in Borneo and Celebes
 - the founding of the company ENIHOM (Eerste Nederlandsch-Indische Hoogoven Maatschappij) in the Lampong District of Sumatra and its subsequent bankruptcy, etc.

In addition to these materials directly related to the work of the Commission, Van der Waerden's archive also contains interesting documents from other positions he filled as a member or (vice) chairman of:

- the *Arbeidscommissie in Nederlandsch-Indië* (1920-1922) (member), a commission charged with investigating working conditions
- the *Voorlichtingscommissie Technisch Onderwijs in Nederlandsch-Indië* (member), a commission to promote technical education with the goal of furthering industrial development

the associations or committees

- *Vereeniging voor studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken te Batavia* (c. 1919-1923) (vice-chairman) (study of colonial social questions)
- *Vereeniging "Indie Weerbaar"* (1920) (member) (for defense of the colony)
- *Comité voor de Autonomie van Indie* (1921-1922) (member) (to increase the colony's autonomy)

Note on the microfiches

The microfiches were made by Moran Micropublications by reformatting 35 mm microfilms of the original documents made available by the National Archives to 105 mm format (microfiche). The microfiches are numbered consecutively from 1 to 282. The headers are in Dutch and give the inventory numbers found on the fiche, among other information.

Copyright

The copyright of this microfiche edition is reserved to the National Archives of the Netherlands. Inquiries concerning permission to reproduce any part of this present publication in any form should be addressed to:

**Nationaal Archief
PO Box 90520
2509 LM Den Haag
The Netherlands**

**Tel + 31 70 331 5400
Fax + 31 70 331 5540
E-mail: info@nationaalarchief.nl**

Citeer- en aanvraaginstructie (how to cite this collection in publications)

Bij het citeren in annotatie en verantwoording dient het archief tenminste éénmaal volledig en zonder afkortingen te worden vermeld als volgt:

Nationaal Archief, Archief van ir. J. van der Waerden, gedelegeerd lid en voorzitter van de Commissie tot ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid in Nederlands-Indië (1904) 1919-1926 (1940), (toegangnummer 2.10.42), Inventarisnummer...

Dit archief is openbaar.

2.10.42

INVENTARIS
van het archief van
ir. J. van der Waerden,
gedelegeerd lid en voorzitter van
de Commissie tot ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid
in Nederlands-Indië
(1904) 1919-1926 (1940)

door

Senja Kala Yahya

Den Haag 1986

INHOUD

INLEIDING	9
Levensloop	9
Geschiedenis	9
Commissie tot ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië.	9
Arbeidscommissie.....	13
Voorlichtingscommissie Technisch Onderwijs.	13
Vereeniging “Indië Weerbaar”.	13
Comité voor de Autonomie van Indië.	14
Verantwoording van de inventarisatie	14
Noten.....	15
Gebruikte literatuur	16
INVENTARIS	17
Gedelegeerd lid en voorzitter van de Commissie tot ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië (1919-1926).....	17
1. Algemeen.....	17
1.1. Notulen.....	17
2. Bijzonder	17
2.1. Organisatie van de Commissie	17
2.2. Taak van de Commissie	17
2.2.1. Bevordering van industrie en nijverheid	17
2.2.1.1. Algemeen.....	17
2.2.1.2. Organisatiewijzigingen bij de overheid.....	18
2.2.1.3. Samenwerking met het bedrijfsleven	19
2.2.1.4. Positie van gouvernementsbedrijven.....	19
2.2.2. Oprichting van een Indische ijzer- en staalindustrie	20
2.2.2.1. Onderzoek naar de grondstoffenvoorziening.....	20
2.2.2.1.1. IJzererts en steenkool gezamenlijk.....	20
2.2.2.1.2. IJzererts	20
2.2.2.1.3. Steenkool.....	21
2.2.2.1.4. Houtskool	22
2.2.2.1.5. Bijproducten	23
2.2.2.2. Ontwikkeling van plannen voor de oprichting van een hoogoven- en staalindustrie... 23	
2.2.2.2.1. Algemeen.....	23
2.2.2.2.2. In de Zuider- en Oosterafdeling van Borneo	24
2.2.2.2.3. In het gouvernement Celebes.....	25
2.2.3. Advisering aan en over de Eerste Nederlandsch-Indische Hoogoven Maatschappij (ENIHOM)	26
Overige functies.....	27
3. Ambtelijke functies	27
3.1. Ingenieur bij de Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië (1900-1915).....	27
3.2. Lid van de Arbeidscommissie in Nederlandsch-Indië (1920-1923)	27
3.3. Lid van de Voorlichtingscommissie Technisch Onderwijs in Nederlandsch-Indië (1921-1924)	27
3.3.1. Organisatie en taak van de Commissie.....	27
3.3.2. Verzamelde documentatie	28
Nevenactiviteiten.....	29
4.1. Ondervoorzitter van de Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken te Batavia (ca. 1919-1923)	29
4.2. Lid van de Vereeniging “Indië Weerbaar” (1920).....	29
4.3. Lid van het Comité voor de Autonomie van Indië (1921-1922).....	29

INLEIDING

Levensloop¹

Johannes van der Waerden werd op 3 augustus 1877 geboren in Eindhoven als zoon van Hendricus Johannes van der Waerden en Johanna Huberta Cornelia Goossens. In 1895 ging hij studeren aan de Polytechnische School in Delft, waar hij in 1900 als civiel en werktuigbouwkundig ingenieur afstudeerde.

In 1901 werd hij bij de Staats spoorwegen op Java aangesteld als tijdelijk adjunct-ingenieur bij de aanleg van de spoorlijn Padalarang-Krawang in West-Java. In hetzelfde jaar trouwde hij met Johanna Anthonia Rijser Tonzending.

In 1906 werd hij overgeplaatst naar de Staatsspoorwegen aan de Westkust van Sumatra, waar een lijn naar Priaman werd aangelegd. Bij zijn bevordering tot hoofdingenieur (1909) werd Van der Waerden teruggeplaatst naar Java. Hij kreeg de leiding over de aanleg van de lijn Tjikampek-Cheribon. In 1912 werd hij bevorderd tot hoofdingenieur der 1e klasse, waarbij hij tegelijkertijd belast werd met de aanleg van de geprojecteerde lijn door de Lampongse Districten van Telok Betong naar Palembang. Wegens langdurige dienst werd aan Van der Waerden in 1915 een jaar Europees verlof toegekend. Gerepatrieerd accepteerde hij de functie van directeur van Bouw- en Woningtoezicht bij de gemeente Amsterdam. Deze functie zou hij tot 1918 bekleden.

Eind 1918 werd hij aangezocht voor de functie van gedelegeerd lid van de “Commissie voor de ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië”. Van der Waerden beschikte over ruime technische capaciteiten, die o.a. gebleken waren binnen de Indische Afdeling van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. Bij de commissie was hij belast met de dagelijkse werkzaamheden en diende hij onderzoeken te coördineren. In 1920 volgde zijn benoeming tot voorzitter, tevens gedelegeerd lid. De werkzaamheden van Van der Waerden richtten zich met name op de vestiging van een hoogovenindustrie in Nederlandsch-Indië.

Daarnaast werd hij door de gouverneur-generaal nog belast met bijzondere taken in verband met de industrialisatie van Indië, zoals lid van de Arbeidscommissie en lid van de Voorlichtingscommissie Technisch Onderwijs.

In 1923 en 1924 werd aan Van der Waerden verlof toegekend om de onderzoeken naar de staalindustrie in Europa voort te zetten. De Commissie voor de ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid werd in 1926 opgeheven. Na het volbrengen van zijn diensttijd kreeg Van der Waerden in 1927 eervol ontslag onder toekenning van wachtgeld.

Van 1928 tot 1940 fungeerde Van der Waerden als directeur van de Verenigde Blikfabrieken (VERBLIFA) in Amsterdam en trad hij tevens op als adviseur van het Ministerie van Koloniën. Blijkens zijn lidmaatschappen van verenigingen en comités had Van der Waerden een sociaal-democratische visie op de koloniale maatschappij. Zijn broer Theodoor nam in 1918 zitting in de Tweede Kamer voor de Sociaal Democratische Arbeiders Partij. Van der Waerden overleed op 24 november 1948 in Amsterdam.

Geschiedenis

Commissie tot ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië

Kort na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog kwam door stagnatie van het goederenverkeer tot uiting hoe afhankelijk de Indische economie was van geïmporteerde goederen. De voor vele bedrijven benodigde grondstoffen, dagelijkse levensbenodigdheden en gewone verbruiksvoorwerpen bleken óf niet beschikbaar óf konden slechts tegen sterk verhoogde prijzen aangeschaft worden. Onder die

omstandigheden bleek industrialisatie een dringende noodzaak om te kunnen voorzien in economisch onmisbare producten.

Ook het scheppen van Indonesische werkgelegenheid voor de sterk in aantal gegroeide bevolking en de bevordering van de inheemse nijverheid speelden hierbij een rol in aansluiting op eerdere onderzoeken naar de “mindere” welvaart.

Bij besluit van gouverneur-generaal Idenburg van 14 september 1915 no. 11 werd de Commissie tot ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië ingesteld.² Het betrof een “bijzondere” commissie, waarin vertegenwoordigers uit het particuliere bedrijfsleven zouden samenwerken met deskundigen uit de ambtelijke wereld. De commissie kreeg tot taak de mogelijkheid te onderzoeken tot het oprichten van nieuwe takken van fabrieksnijverheid, voornamelijk ter verwerking van de in Indië aanwezige grondstoffen. De commissie behoorde haar rapporten, adviezen en voorstellen rechtstreeks in te dienen aan de gouverneur-generaal en kon daarbij gebruik maken van alle overheidsdiensten in Indië, die desgevraagd inlichtingen “met bekwame spoed” zouden moeten verstrekken.

De commissie kreeg een zware bezetting in de personen:

Voorzitter: jhr. mr. A.C.D. de Graeff (lid van de Raad van Nederlandsch-Indië)
Leden : dr. J. Bosscha (vele functies in het bedrijfsleven)
mr. H. 's Jacob (president van de Kamer van Koophandel in Batavia)
A.F. Marmelstein (president van de factorij van de NHM)
jhr. ir. J.C. van Reigersberg Versluys (zakenman)
E.A. Zeilinga (president van de Javasche Bank)
de directeur van het Departement van landbouw, Nijverheid en Handel (qualitate qua)³
de directeur van het Departement van de Gouvernementsbedrijven (q.q.)⁴
Secretaris: G.R. Erdbrink (gouvernements-secretaris)

De aanstelling van een bezoldigd gedelegeerd lid in de persoon van Van Reigersberg Versluys, belast met de dagelijkse werkzaamheden, gaf een belangrijke stimulans aan de activiteiten van de commissie.

De commissie vergaderde in de periode 1915-1921 één tot drie maal per jaar en gaf een vijftal publicaties uit.⁵

Rond 1918 werden diverse leden vervangen, meest vanwege het hun toekomend Europees verlof. Het nieuw benoemde lid dr. J.C. Koningsberger (voorzitter Volksraad) nam het voorzitterschap tijdelijk over. Daarna werden nog benoemd G.R. Erdbrink, L. Engel (president factorij NHM), ir. P.A. Roelofsen (hoofd Dienst Waterkracht en Electriciteit), ir. G.H.M. Vierling (hoofdingenieur der Staatsspoorwegen) en dr. A.W.K. de Jong tot secretaris.

Begin 1919 volgde Van der Waerden, die hiervoor was aangezocht, Van Reigersberg Versluys op als gedelegeerd lid. De laatste zou corresponderend lid in Nederland worden. In 1920 nam Van der Waerden tevens het voorzitterschap op zich na een kort interimaat van eerdergenoemde 's Jacob.⁶ Nadien werd de commissie een enkele maal aangevuld en bovendien zorgden geschillen ervoor, dat bij de opheffing van de commissie⁷ in 1926 slechts de voorzitter en het corresponderend lid nog op de betaalrol vermeld stonden.

Allereerst maakte de commissie een inventarisatie van industrieën waaraan behoefte bestond en waarvan de grondstoffen in Indië voorhanden waren. Men bracht adviezen uit over betere organisatievormen bij de overheid, de bevordering van de inlandse nijverheid, de verlening van financiële steun van overheidswege aan bepaalde projecten en de staatsdeelname in particuliere ondernemingen (“gemengde bedrijven”). De in 1918 opgerichte Sub-Commissie voor de Chemische

Halffabrikaten onderzocht welke chemische industrieën binnen de stelling Bandoeng geconcentreerd zouden moeten worden om de productie van oorlogsbenodigdheden onafhankelijk van invoer te kunnen laten draaien.

Vanaf de oprichting in 1915 tot haar opheffing in 1926 is de Commissie voor de Fabrieksnijverheid een steen des aanstoots geweest voor — met name — de directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel, J. Sibinga Mulder, de directeur van de Gouvernementsbedrijven en de onder hen ressorterende diensten.

Van Reigersberg Versluys droeg aanvankelijk een gematigd standpunt uit over de taakvervulling van de commissie. Zij zou een curatorium moeten zijn: de uitvoerende taak moest berusten bij een ambtelijke instelling onder verantwoording van de departementschef. De commissie zou dan een adviserende en toezichhoudende functie hebben, die haar gezag ontleende aan de positie en de vakkennis van de leden. Van der Waerden streefde echter een veel actievere taak na en veronderstelde blijkens zijn nota een positie boven de Indische departementen van algemeen bestuur.⁸ Hij kwam spoedig in conflict met enige departementshoofden, met name na de oprichting in 1918 van een aparte afdeling Nijverheid aan het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel. De commissie zetelde in Batavia (het departement in Buitenzorg) en ving daar iedere potentiële industrieel op en nam zodoende daadwerkelijk de leiding van de fabrieksnijverheidsbevordering in handen. Sibinga Mulder verzocht om ontslag uit zijn lidmaatschap aan de GG, hetgeen hem na herhaald verzoek zonder het predikaat “eervol” werd verleend. Ook een nadere correspondentie met de GG bood hem geen uitkomst. In 1924 bracht de gerepatrieerde Sibinga Mulder de zaak in de openbaarheid in het tijdschrift *Economisch-Statistische Berichten*, hetgeen leidde tot een reeks polemische artikelen in dat blad.⁹

De commissie heeft in de periode van haar bestaan vele pogingen ondernomen industrieën voor een Indische vestiging te interesseren. Met name was hier sprake van kort na de Eerste Wereldoorlog. Het vestigingsklimaat bleek evenwel niet gunstig, de infrastructuur te onvolkomen. Vrijwel alle pogingen liepen hierop stuk.

Een in 1917 gepubliceerd rapport bepleitte de oprichting van een papierfabriek op Java. Na door de commissie geëntameerde onderzoeken werden de firma's Internatio, Rupe & Colenbrander en de papierfabriek Gelderland bereid gevonden het maatschappelijk kapitaal bijeen te brengen binnen een “Syndicaat tot oprichting van een papierfabriek in Nederlandsch-Indië”.

In 1921 werd het contract met het syndicaat bij gouvernementsbesluit bekrachtigd. De fabriek ontving regeringssteun in de vorm van een gegarandeerde afname door de Landsdrukkerij tegen sterk verhoogde prijzen en werd in 1923 in bedrijf gesteld.¹⁰ Eveneens met overheidssteun kon de energievoorziening voor de fabriek geregeld worden via de oprichting van het “gemengd bedrijf”, het Gemeenschappelijk Electriciteitbedrijf Bandoeng en Omstreken (GEBED). Volgens het advies van de commissie was “het verkrijgbaar stellen van goedkope elektrische stroom, in de Bandoengsche hoogvlakte, een krachtig middel om industrieën te lokken”.¹¹

Sterke protesten rezen tegen de lucratieve leveringscontracten van spoorwegmaterieel, die het Duitse bedrijf Rhein-Elbe Union had bedongen bij de vestiging van een wagonfabriek in Cheribon. Ook de deelname van de overheid in het hoogovenbedrijf ENIHOM in de Lampongse Districten bleek weinig succesvol. De directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel concludeerde in 1923 in een advies aan de gouverneurgeneraal, dat “elk dezer bedrijven heeft voor het land hoge en onnoodige uitgaven tengevolge gehad”.¹²

De mogelijkheid tot oprichting van een Indische staalindustrie was in 1917 al in onderzoek genomen door Van Reigersberg Versluys. In december 1917 werd door de chef van het Mijnwezen, ir. E. Middelberg, een voorlopig rapport ingediend over het voorkomen van winbare ijzer- en

nikkelafzettingen in het Malili-gebied op Midden-Celebes. De mijn ingenieur, J. Koomans, voltooide de studie in zijn rapport “Beschouwingen over de stichting van een staalindustrie op Midden-Celebes”.¹³ Door het ontbreken van goede brandstoffen in de onmiddellijke omgeving zou men echter aangewezen zijn op elektronmetallurgische verwerking van de ertsen: een tamelijk nieuw en duur procédé met behulp van door waterkracht opgewekte elektriciteit. De mijn ingenieur, A.L. Ter Braake, zette het onderzoek voort, hetgeen in 1921 resulteerde in zijn verslag “Nadere beschouwingen over de stichting van een staalindustrie in Nederlandsch-Indië”.¹⁴ Uiteindelijk bleek, dat het moeilijk zou zijn tot een lonende exploitatie te komen, temeer omdat inmiddels een veelbelovend alternatief zich had gepresenteerd.

Geologische onderzoeken in het Koekoesan-gebergte in Zuidoost-Borneo hadden in 1918-1919 omvangrijke ertslagen, het z.g. Soengei Doewa-veld, aangetoond. Op het naburige Poeloe Laoet kon steenkool in ruime hoeveelheid gedolven worden. Proeven naar de geschiktheid van het erts en de mogelijkheid tot vercoeking van de steenkool vonden in de daarop volgende periode plaats. Bij gouvernementsbesluit van 23 juli 1922 no. 16 werd Van der Waerden opgedragen zich naar Nederland te begeven om zich op de hoogte te stellen van de voorwaarden waarop particuliere ondernemers tot de vestiging van een “hoogovenwerk” zouden willen overgaan.¹⁵ Eventuele overheidssteun was twijfelachtig: het eche met de subsidies aan de Eerste Nederlandsch-Indische Hoogovenmaatschappij (ENIHOM), waartoe de Commissie had geadviseerd, stond de GG nog vers in het geheugen. Tevens besteedde hij deze tijd om hoogoveninstallaties te bestuderen en om de smelt- en vercoekingsproeven te begeleiden. Tezamen met enige ingenieurs van het Mijnwezen vormde hij een “studie-commissie”, die in 1923 een ambitieus plan opstelde tot oprichting van de N.V. Borneo IJzer- en Staalwerk (BIJS). Dit z.g. “Grote Plan” omvatte een staalproductie van 150.000 ton per jaar, waarvan driekwart voor de export bestemd zou zijn. Bij nader inzien had men echter de exportmogelijkheden overschat: de Franse en Engelse koloniën in Azië werden veelal uit het moederland gevoed, terwijl Japan de ijzerertsen van Mandsjoerije vermoedelijk in productie zou nemen. Men kwam tot de oprichting van de NV Borneo IJzer en Kolen Syndicaat (BEX), het “Kleine Plan”, dat 20.000 ton per jaar zou produceren in combinatie met een ertsexportbedrijf. Bovendien hield men zodoende een optie op een eventuele uitvoering van het “Grote Plan”.

Van der Waerden had in 1923 een consortium van voornamelijk Duitse investeerders onder leiding van de gebroeders Ruys in Rotterdam bereid gevonden gelden voor de uitvoering van de plannen te fourneren. Hij bracht deze bijeen in het “Syndicaat Indonesië”. Het syndicaat zou de exploitant worden van de concessie aan de BIJS/BEX, zodra goedkeuring verkregen was van de Volksraad en de Indische regering. Op 19 november 1923 werd de ontwerpovereenkomst door de Volksraad goedgekeurd.¹⁶ Van syndicaatszijde bleken er nog bezwaren te zijn, zodat Van der Waerden wederom naar Nederland vertrok.

Uit zijn verslag¹⁷ blijkt, dat het syndicaat wenste af te zien van de uitvoering van het “Kleine Plan” en dat, — zo suggereerde hij — de Indische overheid het plan nu maar ter hand moest nemen. Bij interim-minister Colijn vond Van der Waerden aanvankelijk nog steun, doch negatieve adviezen van de Raad van Nederlandsch-Indië en de directeur van Gouvernementsbedrijven deden de Indische regering besluiten voorgoed van het plan af te zien, gezien de hoge financiële risico's.¹⁸ In de periode na 1921 hadden de activiteiten van de Commissie zich vrijwel geheel geconcentreerd op de vestiging van een staalindustrie in Indië. Het was op niets uitgelopen. Bij geheim besluit van de GG van 10 juni 1926 no. 1 werd de Commissie per 2 juli 1926 opgeheven.¹⁹ Van der Waerden kreeg nog de opdracht zijn onderzoek naar de vercoeking van Indische steenkool af te ronden.²⁰ Zijn verslag diende hij op 30 maart 1927 bij de minister in. In de periode nadien bleef de kwestie van een Indisch hoogovenbedrijf spelen, waarbij de naam van Van der Waerden telkens opduikt. Bij de behandeling van de Indische begroting van 1940 deed minister Welter de mededeling aan de Kamer, dat de oprichting van een electro-hoogoven met een klein walswerk wederom in studie was genomen door het Departement van Economische Zaken.²¹ De oorlog zou echter tussenbeide komen.

Arbeidscommissie

De Arbeidscommissie werd ingesteld bij besluit van de gouverneur-generaal van 14 februari 1919 no. 7 en had tot taak een onderzoek te houden naar de arbeidstoestanden op Java en Madoera. Aanleiding tot de instelling was een met algemene stemmen in de Volksraad aangenomen motie van mr. dr. W.M.G. Schumann, waarin hij stelde, dat de industrialisatie van Indië zonder gelijktijdige invoering van een arbeidswetgeving een ernstig gevaar voor de bevolking zou opleveren. De arbeidsbescherming, die tot dan slechts voor contractkoelies gold, zou uitgebreid moeten worden tot de “vrije arbeid”. Het Volksraadlid Schumann werd tot voorzitter benoemd van de commissie, die uit 6 Nederlandse en 4 inheemse leden bestond. Van der Waerden volgde bij besluit van 25 juni 1920 no. 17 één van de leden op aan wie eervol ontslag was verleend.

Via het Binnenlands Bestuur werden aanvankelijk vragenlijsten verzonden naar alle bedrijven op Java en Madoera met meer dan 5 werknemers (uitgezonderd de agrarische sector). Na verwerking van de gegevens concludeerde de commissie, dat er, de lage minimum-loongrenzen in aanmerking genomen, tot een zelfde omvang ondervoeding moest bestaan. De commissie stelde in 1920 een conceptordonnantie samen op de “minimum-loonzetting”.

Verder hield men zich bezig met kwesties als vrouwen- en kinderarbeid, de arbeidsregeling in havens, ouderdoms- en invaliditeitsverzekering, verplichte ziekenverzorging, arbeidsraden etc. Gebrek aan personeel en de omvang van de problematiek zorgden ervoor, dat de commissie blijkens haar in 1921 uitgebracht eindverslag²² slechts beperkte vorderingen had gemaakt. Haar werk vormde echter mede de aanzet tot de oprichting van de Kantoren van Arbeid, een departementale Afdeling Arbeid en een centralisatie van de inzameling van statistieke gegevens.

*Voorlichtingscommissie Technisch Onderwijs*²³

In 1915 had de gouverneur-generaal bij de installatie van de Commissie voor de Fabrieksnijverheid al benadrukt, dat industrialisatie veel soepeler zou verlopen “wanneer men daar reeds 'skilled labour' aantreft en wanneer aldaar het technisch onderwijs reeds is georganiseerd zoodat het onmiddellijk aan de behoeften van de nieuwe industrieën aan technische krachten kan aansluiten”.

Bij besluit van de gouverneur-generaal van 8 maart 1918 no. 32 werd de Technisch Onderwijs Commissie opgericht. Als resultaat van de adviezen van deze commissie werd in 1920 de Technische Hogeschool in Bandoeng opgericht en werd de inhoud van de lesprogramma's vastgesteld.

In aansluiting hierop stelde de gouverneur-generaal bij zijn besluit van 25 februari 1921 no. 10 de Commissie van Voorlichting inzake het Technisch en Ambachtsonderwijs in, kortweg de Voorlichtingscommissie Technisch Onderwijs.

Zij stond onder leiding van ir. A.H. Sirks, inspecteur van het inlands ambachts- en nijverheidsonderwijs. Van der Waerden was een van de acht leden, die benoemd werden. De commissie had tot taak “voeling te houden met de diensten en lichamen, die hun personeel van de verschillende vakscholen betrekken, en den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van raad en voorlichting te dienen inzake de inrichting van het technisch- en ambachtsonderwijs in zijn verschillende geledingen”.

*Vereeniging “Indië Weerbaar”*²⁴

In 1914 was, na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, in Indië veel gesproken en geschreven over de vorming van een inheemse militia. In de zomer van 1916 werd de Vereeniging “Indië Weerbaar” opgericht, waar ook in inheemse kringen positief op gereageerd werd. Zo kreeg men medewerking van Boedi Utomo, de Sarekat Islam, de Regentenbond en de sultans van de Vorstenlanden. Men beoogde een nationale vereniging te zijn van burgers en militairen, die zich ten doel stelde de natie te overtuigen van de noodzakelijkheid van militaire en economische weerbaarheid. Men zond een delegatie naar Nederland, waar men ideologisch aansluiting vond bij de Vereeniging “Ons Leger”

onder voorzitterschap van generaal Snijders. In 1920 richtte het hoofdbestuur van “Indië Weerbaar” zich tot de Indische regering — met Van der Waerden als een van de ondertekenaars —, met het verzoek ruime aandacht te schenken aan de door de vereniging nagestreefde doeleinden.

*Comité voor de Autonomie van Indië*²⁵

Op 17 december 1918 werd door de Nederlandsch-Indische regering de Commissie tot herziening van de Staatsinrichting van Nederlandsch-Indië ingesteld, de z.g. Herzieningscommissie. Deze commissie, onder leiding van mr. J.H. Carpentier Alting, diende in een te vervaardigen rapport de staatkundige wensen van de bevolking van Indië weer te geven. De in Indië bestaande verlangens naar een grotere autonomie, zoals uitgedrukt in het rapport van de Herzieningscommissie, vonden echter volstrekt onvoldoende weerklank in de voorstellen tot wijziging van de grondwet, die eind 1921 bekend werden. Als reactie hierop werd het Comité voor de Autonomie van Indië opgericht, dat een aantal wensen formuleerde:

1. Alle inwendige aangelegenheden van Indië dienden aan aldaar gevestigde organen overgelaten te worden, waardoor volledige deelname van de Volksraad aan de wetgeving mogelijk zou worden.
2. Effectieve medezeggenschap van Indië in de beraadslagingen van de Staten-Generaal over Indische aangelegenheden.

Volgens het Comité bleven door de voorgestelde grondwetswijzigingen de belangen van Indië afhangen van slechts één enkel persoon: de minister van Koloniën. Het Comité richtte zich door actieve propaganda direct tot de in Indië verblijvende kiezers.

Het bestuur was als volgt samengesteld:

Voorzitter: R.A.A. Achmad Djajadiningrat (regent van Serang)
Leden : mr. A.C. Wiessing (chef fa. Sluyters & Co)
ir. A.C. de Jongh (mijnningenieur)
R.M.A. Koesoemo Oetojo (regent van Japara)
ir. J. van der Waerden (hoofdingenieur)
R.T. Wiranatakoesoemah (regent van Bandoeng)
H.C. Kernkamp (lid van de Volksraad)
Secretaris: A.F. Folkersma (Commissie voor de Volkslectuur)

Van der Waerden, die bij de oprichting tot bestuurslid werd gekozen, zag evenwel in begin 1922 van verdere vervulling van zijn lidmaatschap af.

Verantwoording van de inventarisatie

Na de opheffing van de Commissie in 1926 droeg Van der Waerden vier kisten archiefmateriaal over aan het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel in Buitenzorg bevattende het feitelijke archief van de Commissie en dat van de Sub-Commissie voor de Chemische Halffabrikaten.²⁶ Navraag bij het Arsip Nasional van Indonesië leerde echter, dat het archief niet bewaard is gebleven.

De hier gepresenteerde inventaris beschrijft het archiefmateriaal, dat Van der Waerden onder zich heeft gehouden als voorzitter en gedelegeerd lid. De stukken zijn nimmer geadresseerd aan de secretaris van de commissie, maar aan Van der Waerden zelf, soms als voorzitter, maar ook als particulier. De stukken hebben voornamelijk betrekking op zijn bemoeienis met de oprichting van een hoogovenfabriek, hetgeen verklaarbaar is door het feit, dat Van der Waerden na de opheffing van de Commissie zijn pogingen om in Indië deze basisindustrie te vestigen, heeft voortgezet. Bovendien bevat het archief stukken over enige andere commissielidmaatschappen in ambtelijk verband en zijn deelname als bestuurslid aan enige verenigingen en comités.

In 1967 werd dit archief aan het Algemeen Rijksarchief geschonken door het Koninklijk Instituut voor de Tropen in Amsterdam.²⁷ Op welke manier en wanneer het Koninklijk Instituut het archief heeft geacquireerd is niet bekend, zodat geen mededeling gedaan kan worden over compleetheid van het archief en de naam van de oorspronkelijke schenker.

Bij de aanvang van de inventarisatie werd het archief geheel ongeordend aangetroffen. Bij de ordening is uitgegaan van de organisatie en de taak van de Commissie voor de Fabrieks nijverheid. Binnen de rubriek "Taak" werden de archivalia geordend naar onderwerp van bemoeienis. Slechts dubbel en overvloedige doorslagen zijn tijdens de inventarisatie uit het archief verwijderd.

Een deel van het archief is in 1973 gebruikt bij de totstandkoming van de bronnenpublicatie van mr. P. Creutzberg "*Economisch beleid in Nederlandsch-Indië*".

De omvang van het archief bedraagt 1,6 meter planklengte. Ten aanzien van de raadpleging door derden gelden geen beperkende bepalingen.

Noten

1. Gegevens afkomstig uit: archief Ministerie van Koloniën, stamboeken Oost-Indische ambtenaren deel 11, folio 877 en 1007; en uit: "Wie is dat", korte biografieën, Den Haag 1938.
2. Archief Koloniën, verbaal 7 april 1916 no. 42.
3. Deze functie werd bekleed door: dr. H.J. Lovink (1909-1918); dr. J.C. Koningsberger (waarnemend 1915); J. Sibinga Mulder (1918-1923); en dr. A.A.L. Rutgers (1923-1928).
4. Deze functie werd bekleed door: R. de Kat (1914-1920); ir.; P.A. Roelofsen (1920-1925); en ir. P. Hövig (1925-1927).
5. Zie: Creutzberg, eerste stuk, pag. 476. Twee jaar na de installatie verscheen de eerste publicatie van de commissie, die bedoeld was als richtwijzer voor het onderzoek van de commissie, getiteld "Analyse van de douanestatistiek van Nederlandsch-Indië (1917)". Zij is de eerste van vijf afleveringen in een serie: "Mededelingen van de Commissie tot ontwikkeling van de Fabrieks nijverheid in Nederlandsch-Indië". Zie voor een overzicht van werkzaamheden van de Commissie: Koloniën, verbaal 14 juni 1923 no. 3.
6. Deze en de eerdergenoemde benoemingsbesluiten van de gouverneur-generaal zijn opgenomen in Koloniën, verbaal 8 augustus 1921 no. 54.
7. Gouvernementsbesluit 10 juni 1926 no. 1 geheim; zie Koloniën, geheim verbaal 22 juni 1926 Z¹¹.
8. Zie: Creutzberg, derde stuk, pag. 24-32.
9. Polemie over "De industrialisatie van Nederlandsch-Oost-Indië" in *Economisch-Statistische Berichten*, jrg. 1924, pag. 100-103, 126-127, 218-219, 245, 302-303, 347-349, 598-600, 621-623, 861-863 en 881-883.
10. H.B.N.B. Adam, *Inventaris van het directie-archief van de N.V. Papierfabriek Padalarang, 1921-1958*, Rijksarchief in Gelderland, Arnhem 1980.
11. Zie de nota "Fabrieks nijverheid binnen de stelling Bandoeng", Koloniën, verbaal 8 augustus 1921 no. 54.
12. Zie: Creutzberg, derde stuk, pag. 82-84, en Koloniën, verbaal 14 juni 1923 no. 3.
13. Zie inventarisnummer 95.
14. Zie inventarisnummers 97-98.
15. Koloniën, verbaal 7 november 1922 no. 34.
16. Koloniën, geheime verbaal 10 juli 1923 J⁹ en 12 november 1923 D¹⁶.
17. Koloniën, verbaal 18 mei 1926 no. 62.
18. Koloniën, geheim verbaal 8 september 1925 E¹² en de verbaal 29 april 1926 no. 62 en 18 mei 1926 no. 62.
19. Zie noot 7.
20. Koloniën, geheim verbaal 5 oktober 1926 T¹⁵.

21. Zie inventarisnummer 94.
22. Koloniën, verbaal 1 februari 1924 no. 65.
23. Zie: Van der Wal, passim.
24. Zie: De Jong, deel 11 a, pag. 255. Ook was wel sprake van het “Comité” in plaats van de Vereeniging “Indië Weerbaar”.
25. Zie inventarisnummer 133.
26. Zie inventarisnummer 3.
27. *Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven* (VROA), 1967, pag. 51.

Gebruikte literatuur

1. Brugmans, Dr. I.J., *Geschiedenis van het onderwijs in Nederlandsch-Indië*, Groningen/Batavia, 1938.
2. Burger, D.H., *Sociologisch-economische geschiedenis van Indonesia*. Amsterdam, 1975. 2 delen.
3. *Het Economisch beleid in Nederlandsch-Indië; capita selecta; een bronnenpublicatie*, bewerkt door mr. P. Creutzberg. Groningen, 1972-1975. 4 delen.
4. *Encyclopedie van Nederlandsch-Indië*, samengesteld door mr. dr. J. Paulus. 2e druk, 's-Gravenhage/Leiden, 1917-1939. 8 delen.
5. Jong, L. de, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog*, deel 11 a.
6. Kamerling, R.N.J., *De N.V. Oliefabrieken Insulinde in Nederlandsch Indië: bedrijfsvoering in het onbekende*. Franeker: Wever, 1982.
7. *Het onderwijsbeleid in Nederlandsch-Indië 1900-1940; een bronnenpublicatie*, bewerkt door Dr. S.L. van der Wal. Groningen, 1963.
8. Oorschot, H.J. van, *De ontwikkeling van de nijverheid in Indonesië*. 's-Gravenhage/Bandung, 1956.
9. *Regerings-almanak voor Nederlandsch-Indië 1916-1930*.

INVENTARIS

GEDELEGEERD LID EN VOORZITTER VAN DE COMMISSIE TOT ONTWIKKELING VAN DE
FABRIEKSNIJVERHEID IN NEDERLANDSCH-INDIË (1919-1926)

1. ALGEMEEN

1.1. *Notulen*

1. Register van notulen van de vergaderingen van de Commissie van Fabrieksnijverheid, met als bijlagen afschriften van de belangrijkste briefwisseling en uitgebrachte nota's van de commissie, 1915-1921. Getypt, gehectografeerd.

Fiche 1-14

N.B. Bevat de volgende onderdelen:

Installatie rede van de gouverneur-generaal en antwoord van voorzitter J.W. de Graeff.

Notulen 25 september 1915.

Notulen 27 november 1915 met plan van activiteiten.

Notulen 20 september 1916.

Notulen 24 februari 1917 met bijlagen.

Notulen 7 november 1917 met nota.

Notulen 18 oktober 1918 met bijlagen.

Notulen 20 juni 1919 met bijlagen.

Notulen 12 augustus 1919 met bijlagen.

Notulen 20 oktober 1919 met preadvies inzake de taak van de Afdeling Nijverheid van het Departement en nota's hieromtrent.

Notulen 27 november 1920 met bijlagen.

Notulen 20 mei 1921, bijlagen ontbreken.

2. BIJZONDER

2.1. *Organisatie van de commissie*

2. Nota's van J. van der Waerden aan de gouverneur-generaal betreffende de taak, de verrichte werkzaamheden en de gewenste samenstelling van de commissie tot ontwikkeling van de Fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië, 1921. Doorslagen.

Fiche 14-15

3. Correspondentie van J. van der Waerden over de overdracht van het archief van de Commissie en dat van de Subcommissie voor de Chemische Halffabrikaten aan het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel te Buitenzorg, met inventarislijst, 1926.

Fiche 15

4. Correspondentie van J. van der Waerden met de chef van het Hoofdpostkantoor te Weltevreden over zijn adresveranderingen, 1926.

Fiche 16

2.2. *Taak van de Commissie*

2.2.1. *Bevordering van industrie en nijverheid*

2.2.1.1. *Algemeen*

5. Uittreksel uit het rapport van de Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid aan de gouverneur-generaal betreffende de besteding van gelden

Inventaris Archief Commissie Fabrieksnijverheid

- ten behoeve van de bevordering van de inlandse nijverheid op Java en Madura, (1904) Fiche 16-17
6. “Nota betreffende hetgeen gedaan kan worden ter bevordering van de ontwikkeling van de fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië”, door het commissielid Van Reigersberg Versluys; met commentaar van de voorzitter, jhr. mr. A. C. D. de Graeff, 1915. Fiche 18
7. Nota's betreffende de industriële ontwikkelingen in Japan en de bruikbaarheid van die plannen voor Nederlandsch-Indië, 1916, 1920. Fiche 18-19
- N.B. Zie o.a. het artikel in de *Indische Gids*, 1916 blz. 401.
8. “Het regeeringsbeleid inzake de Nijverheid hier te lande”, nota van de hand van A.J. Kluijver, lid van de Commissie, 1917. Afschrift. Fiche 19-20
9. Nota van J. van der Waerden houdende een urgentieprogram van industrialisatie ter advisering uitgebracht aan de regering, 1919. Fiche 20-21
10. Ingekomen nota van de Algemene Secretarie betreffende de oprichting van fabrieken in Nederlandsch-Indië in verband met de industriële onafhankelijkheid in oorlogstijd, 1921. Fiche 21
11. Ingekomen brief van de Nederlandse Ambassade in Tokio betreffende de wijziging van invoerrechten op grondstoffen en industriële fabrikaten in Japan, 1921. Afschrift. Fiche 21
12. Stukken betreffende de besprekingen van J. van der Waerden in Nederland met de Nijverheidsraad en het Centraal Industrieel Verbond betreffende het beleid van de Nederlandsch-Indische regering ten aanzien van bestellingen bij de Nederlandse industrie, 1923. Fiche 21-24
13. Nota van J. van der Waerden aan de Minister van Koloniën betreffende de werkzaamheden van de commissie bij de mogelijke vestiging van industriële bedrijven in Nederlandsch-Indië, minuut; met concept, 1925. Fiche 24-25
- N.B. De twee bijlagen ontbreken.
14. Tekst van de lezing van dr. A.A.L. Rutgers, directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel, betreffende de mogelijkheden tot bevordering van de inlandse welvaart, 1926. Doorslag. Fiche 25-26
15. Ambtelijke nota betreffende de bevordering van de nijverheid in Nederlandsch-Indië, met overzicht van de stand van zaken, 1939. Gestencild. Fiche 26-27
- N.B. Deze nota is vermoedelijk opgesteld in verband met de behandeling van de Indische begroting.

2.2 1.2. *Organisatiewijzigingen bij de overheid*

16. Nota betreffende de taak van een op te richten “Centraal Bureau voor de Inlandsche Industrie” naar Japans model, z.j. (ca. 1915). Fiche 27

Inventaris Archief Commissie Fabrieksnijverheid

17. Nota van dr. A.J. Kluijver houdende een ontwerp voor een nieuwe organisatie van de Afdeling Nijverheid van het Departement; met nota's als reactie hierop betreffende de buitendiensten, de voorlichting en de nijverheidsbevordering, (1915) 1919. Fiche 27-30
18. Nota van J. van der Waerden aan de gouverneur-generaal betreffende de eventuele instelling van een Economische Raad in Nederlandsch-Indië; met nota in reactie van R. de Kat, 1919. Fiche 30-33
19. "Het Technisch Bureau van het Ministerie van Koloniën 25 oktober 1878 – 25 oktober 1928" door ir. J.E. Inckel, 1928. Gedrukt. Fiche 34
20. Ingekomen brief van dr. F .M. Wibaut en enige krantenartikelen betreffende de reorganisatie van de economische diensten in Nederland en de eventuele instelling van een Economische Raad, 1931-1932. Fiche 34-35

2.2.1.3. Samenwerking met het bedrijfsleven

21. Verzameld documentatiemateriaal betreffende het wetsontwerp tot ontginning van olievelden in Djambi en de oprichting van de Nederlandsch-Indische Aardolie Maatschappij, 1914-1921. Fiche 35-43
22. Verzameld documentatiemateriaal over de opzet van privaat-publieke ondernemingen (zgn. gemengde bedrijven) in Nederlandsch-Indië, 1921-1926. Fiche 43-52
23. Modellen van besluiten inzake het voorstel tot toewijzing en de uiteindelijke verlening van mijnconcessies, ca. 1922. Fiche 52
24. Nota van ir. A. Groothoff over de opzet van "gemengde bedrijven" in Nederlandsch-Indië, met name het Gemeenschappelijk Electriciteitsbedrijf Bandoeng en Omstreken (GEBEO), 1924. Fiche 53-54
25. Nota van voorlopig advies en het eindrapport van de Commissie ter advisering omtrent de oprichting van een gemengd bedrijf met de ANIEM (Algemeene Nederlandsch-Indische Electriciteit Maatschappij) tot gemeenschappelijke exploitatie van de waterkrachtbronnen in de Kali Konto, met bijlagen, 1924-1925. Fiche 54-56

N.B. Commissie ingesteld bij gouvernementsbesluit van 28 juli 1924 no. 3.

26. Stukken betreffende de oprichting van de Nederlandsch-Indische Waterkracht-Exploitatie Maatschappij, 1925. Gestencild. Fiche 56-59

2.2.1.4. Positie van de gouvernementsbedrijven

27. Concept-nota betreffende een eventuele regeling voor het toezicht op de gouvernementsbedrijven, Afschrift. z.j. (c. 1912). Fiche 59
28. Verzamelde documentatie over de gouvernementsbedrijven in Nederlandsch-Indië, 1923-1926. Fiche 59-60
29. Nota van J. van der Waerden over het economisch functioneren van de

- gouvernementsbedrijven in Nederlandsch-Indië in reactie op een artikel van ir. R.A. van Sandick; met correspondentie en artikelen in reactie in het weekblad *Economisch-Statistische Berichten*, 1926. FICHE 60-64
- 2.2.2. *Oprichting van een Indische IJzer- en Staalindustrie*
- 2.2.2.1. *Onderzoek naar de grondstoffen-voorziening*
- 2.2.2.1.1. *IJzererts en steenkool gezamenlijk*
30. Ingekomen rapporten en periodieke verslagen betreffende de mijnbouwkundig-geologische onderzoekingen door ir. A. Macke van de Afdeling Mijnwezen aan de Zuidoostkust van Borneo; met geografische en thematische kaarten, 1918-1920. FICHE 64-68
31. Minuten van uitgaande brieven van de Commissie betreffende het voorkomen van steenkoollagen in de nabijheid van de vindplaatsen van ijzererts in Oost-Borneo en Zuid-Celebes, 1922. FICHE 68
32. Resumé van het rapport van Van der Waerden aan de gouverneur-generaal over zijn reis naar Borneo, Celebes en Djohore tot onderzoek van de ijzererts- en steenkoolontginningen; met memorandum inzake het voorkomen van ijzererts aldaar, 1923. FICHE 68-70
- 2.2.2.1.2. *IJzererts*
33. “Contactmetamorfe ijzerertsafzettingen in Nederlandsch-Indië”, nota door het hoofd van het Mijnwezen, P. Hövig, 1917. Gedrukt. FICHE 70
34. Uittreksel uit artikelen betreffende de productie en de metallurgische eigenschappen van chroom, 1917. In het Engels. FICHE 71
- 35-38. Ingekomen rapporten en periodieke verslagen betreffende de mijnbouwkundig-geologische onderzoekingen door ingenieurs van de Afdeling Mijnwezen in het Verbeekgebergte; met geografische en thematische kaarten, 1917-1920. FICHE 71-85
35. “Eisenerze im Verbeekgebirge” door ir. A. Macke, 1917. In het Duits. FICHE 71-72
36. Door ir. A.L. ter Braake, 1918. FICHE 72
37. Door dr. W. Dieckmann, 1918-1919. In het Duits, met vertalingen. FICHE 73-79
38. Door ir. J.B. Grandjean, 1919-1920. FICHE 79-85
39. Overzichtskaart der metingen in het Verbeekgebergte, met aanduiding van de ijzerertsafzettingen, z.j. FICHE 85
40. Ingekomen maandrapporten betreffende de mijnbouwkundig-geologische onderzoekingen van ir. A.L. ter Braake van de Afdeling Mijnwezen in de noordelijke Molukken, 1918. FICHE 86
41. Nota's betreffende het lateriet-ijzererts voorkomend in het La Rona-veld

Inventaris Archief Commissie Fabrieksnijverheid

- nabij het Verbeekgebergte en plan van ontginning, 1919-1922.
Afschriften. Fiche 86-87
42. “De ijzerertsen van Zuidoost-Borneo en de mogelijke verwerking daarvan”,
rapport van de mijningenieur A.L. ter Braake, met bijlage, 1921.
Kopie. Fiche 87-89
43. Ingekomen nota's van het hoofd van de Dienst der Arbeidsinspectie
over de werving van Chinezen en Javanen ten behoeve van de
ijzerertsontginning in de Zuider- en Oosterafdeling van Borneo en
op Celebes en het toezicht op de arbeidsvoorwaarden, met bijlagen,
1922-1923. Fiche 89-92
44. Rapport van mijningenieur Strieder over zijn onderzoek naar de mogelijke
wijze van afvoer van ijzererts van de Soengei Doewa ertsvelden in
Zuidoost-Borneo, met aanhangsels en bijlagen, 1922. Fiche 92-96
45. Ingekomen verslagen van de Dienst der Staatsspoor- en Tramwegen en
het laboratorium voor materiaalonderzoek te Bandoeng betreffende hun
onderzoeken naar de eigenschappen van Borneo-ijzererts, 1922-1923. Fiche 97-98
- 2.2.2.1.3. *Steenkool*
46. Kaart van een gedeelte van de Soengei Doerian kolenvelden
nabij Sawah Loento in Sumatra's Westkust, schaal 1:10.000, 1906. Fiche 98

N.B. Beschadigd.
47. Dossier afkomstig van J. Koomans, de ingenieur belast met de
vercokesingsproeven van Ombilinkolen aan de Westkust van Sumatra:
stukken betreffende de proeven, zijn bezoek aan Japan, schetsontwerpen
van de ovens, gasproeven te Soerabaja, 1917-1919. Met inhoudsopgave,
genummerd 1-37. Fiche 98-105

N.B. Koomans overleed in 1920 en liet zijn stukken na aan Van der Waerden.
48. “Cokesoven-installatie voor de Ombilinmijnen te Sawah Loento”
door ir. A. van der Ham, 1920. Gedrukt. Fiche 105-106
49. Nota van de ingenieur van de Afdeling Mijnbouw, L. Haan,
betreffende de kolen van het Soengei Doewa terrein in Zuidoost-Borneo,
1923. Fiche 106
50. Briefwisseling betreffende de proeven met Ombilinkolen uitgevoerd
door de staatsmijn Wilhelmina in Limburg, 1923. Fiche 106-107
- 51-52. Concept-verslag van de onderzoeken door en in opdracht van de
“Studiecommissie voor de stichting van eene Indische IJzer- en Staalindustrie”
ingesteld naar de geschiktheid van Indische steenkool voor het gebruik
in hoogovens, met bijlagen, (1917) 1923-1925. Fiche 107-116
51. Concept-verslag, 1925. Fiche 107-109
52. Originele bijlagen, met correspondentie, (1917) 1923-1924. Fiche 109-116

Inventaris Archief Commissie Fabrieksnijverheid

53. Correspondentie van Van der Waerden vnl. met het Hoofd van de Afdeling Mijnbouw, ir. P. Hövig, betreffende de cokesproeven in Indië en de verzending van steenkool naar Europa, 1923-1925. Fiche 116-121
54. Correspondentie betreffende het transport naar Europa van monsters steenkool, 1924-1925. Fiche 121-125
55. Briefwisseling inzake de leverantie van buitenlandse gietcokes aan de Indische Aanschaffingendienst en de geschiktheid van Ombilinkolen voor de verwerking tot gietcokes, 1924. Fiche 126
56. Verzamelde publicaties betreffende de chemische en pyrotechnische eigenschappen van steenkool en cokes, 1923-1927. Gedrukt. Fiche 126-133
57. Nota van de mijningenieur A.L. ter Braake over de cokesfabriek te Moeara Kalaban, 1925. Afschrift. Fiche 133-134
58. Concept-handelingen van de Volksraad ter bespreking van vercokesingsproeven van Indische kolen, z.d. (1926). Gedrukt. Fiche 134
59. Correspondentie van Van der Waerden met het Hoofd van de Poeloe Laoetmijnen, K.G.J. Ziegler, over foto's van de Cokesoveninstallatie te Moeara Kalaban, met het doel deze te gebruiken voor een officiële publicatie over cokesproeven, 1926. Fiche 134-135
60. "An examination of the Netherlands East Indian Coals", artikel van Van der Waerden in het tijdschrift *Fuel in Science and Practice*, met concept, 1927. Overdruk. Fiche 135-136

2.2.2.1.4. *Houtskool*

61. Verslag van het hoofd Sectie Bosopneming Buitenbezittingen over het onderzoek naar de bosbestanden op Poeloe Laoet, met thematische kaart, 1921. Afschrift. Fiche 136-137
62. Ingekomen nota's bevattende een beschrijving van ijzerhoutconcessies aan de Zuidoostkust van Borneo, met kaarten, 1921. Fiche 137-138
63. Correspondentie met de Opnemingsbrigade van de Topografische Dienst te Makassar betreffende de uitgestelde triangulatie in de omgeving van Malili, 1922. Fiche 138
64. Ingekomen rapporten en correspondentie van de Afdeling Boswezen betreffende de mogelijkheden tot verkoling van hout afkomstig uit bossen nabij Malili (Celebes), Batoe Litjin (Borneo) en uit de Riouwarchipel, (1919) 1921-1924. Fiche 138-141
65. Correspondentie met ir. R. Verschuur en de promovendus R. Wind, beide van de Landbouw Hoogeschool te Wageningen betreffende de houtverkolingsindustrie in Nederlandsch-Indië, 1925. Fiche 141-142

2.2.2.1.5. *Bijprodukten*

66. Stukken betreffende het onderzoek naar de vervaardiging in Indië van bijproducten van steenkool, zoals benzol, stookolie en ammoniak, 1915-1926. Fiche 142-144
67. Correspondentie met prof. dr. ir. H. J. Waterman inzake het onderzoek naar het gebruik van Borneoteer, met concept-rapport, 1925-1926. Fiche 144-145

2.2.2.2. *Ontwikkeling van plannen voor de oprichting van een hoogoven- en staalindustrie*

2.2.2.2.1. *Algemeen*

68. Ingekomen brief van het departement van Gouvernementsbedrijven aan het gedelegeerd lid J.C. van Reigersberg Versluys, betreffende de noodzakelijke omvang van een Indisch hoogovenwerk en de productiemethoden in Duitsland, 1917. Fiche 145
69. Verslag van A.L. ter Braake over zijn reis naar Amerika tot onderzoek van hoogoveninstallaties, 1920. Afschrift. Fiche 145
70. “Toelichting op de voorstellen omtrent de oprichting eener Algemeene Maatschappij voor IJzer- en Staalwerken in Nederlandsch-Indië (AMIJS)”, rapport van de hand van dr. H. Philippi; met nota's en kaart, 1921. Fiche 145-148
- 71-74. Correspondentie van J. van der Waerden, J. Koomans en A.L. ter Braake met externe adviseurs over de oprichting van staalfabrieken in Nederlandsch-Indië, 1919-1923. Afschriften en originelen. Fiche 148-159
71. Fa. Carney and Lindemuth te New York; met rapport, 1920-1921. Fiche 148-152
72. T. An. Tesch te Stockholm; met rapport en blauwdrukken, 1920-1921. Fiche 152-156
73. A. Grönwall en de fa. Elektrometall te Stockholm, met blauwdrukken, 1920, 1923. Fiche 156-157
74. Fa. Ferrolegeringer te Trollhättan, 1921. Fiche 157-159
Fa. Elektriska Masugnar te Trollhättan, 1921.
E. Fornander te Gotenburg, 1921.
A. Johansson te Trollhättan, 1920-1921.
Fa. MacDonald & Co. te San Francisco, 1919.
75. Bijlagen bij het reisverslag van Van der Waerden houdende verslagen over zijn bezoeken aan diverse hoogovens en staalfabrieken in Europa, 1923. Afschrift. Fiche 160-162
76. Nota van Van der Waerden betreffende de economische haalbaarheid van een te stichten ijzer- en staal industrie op Borneo en/of op Celebes, met toelichtende kaarten en nota's, 1923. Fiche 162-166
77. Briefwisseling van Van der Waerden tijdens zijn verblijf in Nederland betreffende de technische aspecten van het hoogovenbedrijf en bezoeken aan machinefabrieken, 1923-1925. Fiche 167-169

N.B. Het betreft:
Borselen, ingenieursbureau Van

Inventaris Archief Commissie Fabrieksnijverheid

Geveke, technisch bureau
Haarlemsche Machinefabriek
Heemaf, machinefabriek
Holtz, dr. H.C.
Hoogovens N.V.
Kaumanns, F.
Koloniën, Technisch Bureau van het Departement
Koloniën, Purchasing Office in New York
Neuburger, M.
Reichwald Ltd.
Ruys & Zn, scheepvaartmij.
Staatsmijnen Limburg
Treub, prof. mr. M.W.F.
Thomassen, machinefabriek
Thyssen, ingenieursbureau

78. Nota van Van der Waerden over de belangstelling van de Japansche ijzerindustrie in Borneo of Celebes, 1930. In het Engels. Fiche 169

2.2.2.2.2. In de Zuider- en Oosterafdeling van Borneo

79. Correspondentie van Van der Waerden met de consul-generaal van Zweden voor Nederlandsch-Indië, Th. Fevrell, inzake het hoogovenbedrijf in Zuidoost-Borneo en een bezoek van Van der Waerden aan staalfabrieken in Stockholm, 1923-1925. In het Engels. Fiche 169-170
80. Tekst van het wetsontwerp behandeld in de volksraad betreffende de verlening van een concessie tot ontginning van ijzererts en steenkolen in Zuidoost-Borneo aan de N.V. Borneo Yzer- en Staalwerk B.Y.S. , 1923. Gedrukt. Fiche 170-172
81. Nota van Van der Waerden naar aanleiding van ingezonden kritische artikelen over het hoogovenproject in *De Ingenieur* en *De Mijn ingenieur*, 1923-1924. Fiche 172-173
- 82-83. Correspondentie van Van der Waerden met "Deutsche Maschinenfabrik A.G. - DEMAG" te Duisburg over de installatie van een hoogoven-, staal- en walsfabriek aan de Zuidoostkust van Borneo; met blauwdrukken, 1923-1926. In het Duits. Fiche 173-182
82. Correspondentie, met begrotingen en kostenopgaven, 1923-1926. Fiche 173-180
83. Bijbehorende blauwdrukken, 1923-1925. Fiche 180-182
84. Tekening en plattegrond van de hoogoven fabriek in Zuidoost-Borneo en zijn emplacementen ingevolge het "Kleine Plan", met voorontwerpen, z.j. (ca. 1924). Fiche 182-183
85. Correspondentie van Van der Waerden met het notariskantoor Schadee & Lambert te Rotterdam over de conceptstatuten van de op te richten N.V. Borneo Ertsen- en Kolen-Syndicaat (B.E.X.) en het te sluiten concessiecontract met het gouvernement, 1925. Fiche 184-188
86. Propectus en memorandum van Van der Waerden voor deelneming in het kapitaal benodigd voor de oprichting van een hoogoven-, staal- en wals fabriek in Zuidoost-Borneo, met bijlagen, 1925. Fiche 188-190

N.B. Bijlagen getiteld:

Inventaris Archief Commissie Fabrieksnijverheid

1. Voorkomen en aard der grondstoffen.
 2. Verwerking der grondstoffen.
 3. Marktverhoudingen en rentabiliteit.
 4. Beschrijving, begroting van aanlegkosten en kostprijsberekeningen voor het "Klein Plan".
Een portefeuille tekeningen ontbreekt.
87. Stukken betreffende uit Frankrijk afkomstige geruchten over de overwegend Duitse kapitaalsdeelname in het Borneo-hoogovenproject, 1924. Fiche 190
- 88-90. Ingekomen rapporten van en correspondentie met externe adviseurs over plannen tot oprichting van een hoogoven-, staal- en walsfabriek in Zuidoost-Borneo, 1924-1926. Fiche 191-193
88. "Report on the Borneo-scheme" door Ernest Bury, 1924. In het Engels. Fiche 191
89. "Note sur l'installation d'une Usine Sidérurgique à Borneo" door Vicaire, 1925. In het Frans. Fiche 191-192
90. "Beoordeling kleine plan voor Zuidoost-Borneo" door dr. Herman Röchling, 1924-1926. In het Duits en Engels. Fiche 192-193
91. Stukken betreffende de plannen voor de aanleg van een transport-kabelbaan bij het hoogovenbedrijf in Zuidoost-Borneo; met blauwdrukken, 1924-1926. In het Duits. Fiche 193-195
92. Correspondentie met het ingenieursbureau C.W.A. Lely inzake de leveranties van electro-hoogovens en de exploitatiekosten voor de ontginning van het Koekoesan-ijzerertsveld op Borneo, 1925. Fiche 195
93. Correspondentie van Van der Waerden met de gedelegeerde van het Syndicaat "Indonesië" te 's-Gravenhage, Martin Neuburger, over ijzerertsconcessies in Zuidoost-Borneo, 1927-1930. Fiche 196-197
94. Verzamelde krantenknipsels betreffende de hernieuwde plannen tot oprichting van hoogovens op Borneo en een schroothoogoven op Java, 1939-1940. Fiche 197

2.2.2.2.3. In het gouvernement Celebes

95. "Beschouwingen over de stichting eener staal industrie op Midden Celebes", rapport van de hand van ir. J. Koomans, met bijlagen en afzonderlijke nota's, 1919. Fiche 197-206

N.B. De titels van de nota's luiden:

1. De ijzererts van Midden-Celebes.
 2. Cuba-erts en hunne verwerking.
 3. Beschouwingen over de mogelijkheid van ijzererts uitvoer.
 4. Overzicht van de in Nederlandsch-Indië en omringende landen ingevoerde ijzer- en staalproducten.
 5. Waterkrachtonderzoek in Midden-Celebes door de Dienst voor Waterkracht en Electriciteit.
96. Verslag van werkzaamheden van J. Koomans van zijn besprekingen en proeven in verband met oprichting van ijzer fabriek op Celebes, 1920. Doorslag. Fiche 207
- 97-98. "Nadere beschouwingen over de stichting van een staalindustrie in

Inventaris Archief Commissie Fabrieksnijverheid

- Nederlandsch-Indië”, rapport van Ir. A.L. ter Braake, 1921.
Afschrift. Fiche 207-215
97. Rapport met conclusies en zeven bijlagen: blauwdrukken voor de hoogoven-, staal- en walsfabriek op Celebes. Fiche 207-212
98. Rapport over de smeltproeven met ijzerertsen van Centraal-Celebes, met vijf bijlagen en twee grafische voorstellingen. Fiche 213-215
99. Rapport van de Studiecommissie voor de stichting van eene Indische IJzer- en Staalindustrie inzake te bouwen fabrieksinstallaties op Midden-Celebes, bevattende overzichtkaarten, lengteprofielen, nota van toelichting en begrotingen van kosten, 1921. Fiche 215-216
- 2.2.3. *Advisering aan en over de Eerste Nederlandsch-Indische Hoogoven Maatschappij (ENIHOM)*
100. “De betekenis en de toekomst van de mijnbouw in Zuid-Sumatra” door de directeur van de N.V. Eerste Nederlandsch-Indische Hoogoven Maatschappij (ENIHOM) in de Lampongse Districten, dr. H. Philippi, 1917; met reactie van het hoofd van het Mijnwezen, P. Hövig, 1918. Gedrukt. 2 delen. Fiche 217-218
101. Briefwisseling met directeur H. Philippi, ingekomen nota's en minuten van uitgebrachte adviezen van de Commissie inzake de verlening van financiële steun van regeringswege aan de N.V. ENIHOM, 1917-1920. Fiche 218-225
102. Rapporten van dr. H. Philippi houdende een beschrijving van de N.V. ENIHOM en de economische vooruitzichten van de fabriek, met bijlagen, 1919. Fiche 225-229
103. Jaarverslagen van de N.V. ENIHOM, 1919-1920. Gedrukt. Fiche 229-230
104. Stukken betreffende de statutenwijziging van de N.V. ENIHOM en de emissie van aandelen na de verstrekking van een renteloos voorschot door de overheid, 1920. Fiche 230-231
105. Ingekomen brieven van de directeur van de N.V. ENIHOM betreffende de resultaten van het bedrijf en minuut van het advies van de Commissie over het verlenen van productiepremies, 1920-1921. Fiche 231-233
106. Ingekomen brieven van de vice-directeur van de N.V. ENIHOM, H. Bock, bevattende productiestaten van het 30-tonsbedrijf, 1921. Fiche 233-234
107. Minuten van uitgebrachte adviezen en ingekomen brieven en nota's houdende voorstellen tot reconstructie van de failliete N.V. ENIHOM en de latere verkoop van de bezittingen, 1921-1922. Fiche 234-240
108. Gewisselde nota's en correspondentie met dr. H. Philippi, betreffende de afwikkeling van zaken van de N.V. ENIHOM en diens pogingen tot oprichting van een 10-tonsbedrijf, 1921-1926. Fiche 240-244

Inventaris Archief Commissie Fabrieksnijverheid

109. Jaarverslagen van Lampongsche Exploratie Maatschappij over de jaren 1921-1925, 1923-1926. Gedrukt. Fiche 244-245

N.B. Na het faillissement is de ENIHOM opgegaan in genoemde maatschappij.

110. “Beschrijving van ijzerertsafzettingen op de hellingen van den Radjabasa (Lampongsche Districten)”, door H. Philippi, 1925. Gedrukt. Fiche 245

OVERIGE FUNCTIES

3. AMBTELIJKE FUNCTIES

3.1. *Ingenieur bij de Staatsspoorwegen in Nederlandsch-Indië (1901-1915)*

111. Affiche van de Staatsspoorwegen in Zuid-Sumatra ten behoeve van de werving van arbeiders voor de aanleg van spoorlijnen in de Lampongs en in Palembang, 1911. Gedrukt. Fiche 245

3.2. *Lid van de Arbeidscommissie in Nederlandsch-Indië (1920-1922)*

112. Afschrift van een krantenartikel betreffende het preadvies van Van der Waerden over het arbeidsvraagstuk, 1920. Fiche 245-246

113. Stukken betreffende de discussies rond de regelingen tussen de werkgevers en werknemers op landbouwondernemingen in de Vorstenlanden, 1920. Fiche 246-247

114. Concept-nota van Van der Waerden aan de gouverneur-generaal inzake de kolonisatie en de vrije arbeidsverhoudingen bij de aanleg van de Zuid-Sumatraspoorweg, als reactie op het bijgevoegde rapport-Lulofs van het Kolonisatie Comité, 1921. Fiche 247-252

N.B. De titel van het rapport-Lulofs:

“Verslag nopens de overwogen plannen en maatregelen betreffende de kolonisatie van Javaansche werklieden op de cultuurondernemingen ter Oostkust van Sumatra, in verband met de voorgenomen afschaffing der zoogenaamde poenale sanctie in de koelie-ordonnantie”, Landsdrukkerij, 1920.

115. Verzamelde krantenknipsels betreffende het voorstel van de Suiker Enquête-commissie de inlandse bevolking een winstaandeel in de suikercultuur te geven, 1921. Fiche 252

116. Ingekomen nota met bijlagen van de leider van de tinwinning op Banka betreffende de werving van Chinese werkkrachten, 1923. Fiche 252-254

N.B. Zie tevens inv. no. 43.

3.3. *Lid van de Voorlichtingscommissie Technisch Onderwijs in Nederlandsch-Indië*

3.3.1. *Organisatie en taak van de Commissie*

117. Stukken betreffende de instelling en organisatie van de

Inventaris Archief Commissie Fabrieksnijverheid

- Voorlichtingscommissie Technisch Onderwijs, 1921-1923. Fiche 254
118. Notulen van de vergaderingen van de Voorlichtingscommissie Technisch Onderwijs, met bijbehorende correspondentie, 1921-1924. Fiche 255-257
119. Correspondentie en rapporten betreffende het onderzoek van de Voorlichtingscommissie en de door hen uitgebrachte adviezen inzake de inrichting van het technisch onderwijs, 1921-1922. Fiche 257-260
120. Stukken betreffende de jaarvergadering van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs in Weltevreden en de daar uitgesproken voordracht van het commissielid ir. H.F. Streiff over de organisatie van het technisch onderwijs, 1921. Fiche 261-263
- 3.3.2. *Verzamelde documentatie*
121. Adres van de Sociaal Technische Vereeniging van Demokratische Ingenieurs en Architecten aan de Tweede Kamer inzake de inrichting van het middelbaar technisch onderwijs, 1907. Gedrukt. Fiche 263
122. Gedrukte stukken afkomstig van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs ter bespreking van de inrichting van het technisch onderwijs en het rapport van de Technisch Onderwijs Commissie, 1916, 1922. Fiche 264-265
123. "Hooger onderwijs in Indië ?" door D.M.G. Koch, overdruk uit de *Koloniale Studiën*, 1917. Gedrukt. Fiche 265
124. Nota's houdende kritiek op het verslag van de Commissie inzake aanpassend middelbaar ("voorbereidend hooger") onderwijs in Nederlandsch-Indië; overdrukken uit de *Koloniale Studiën*, 1917. Gedrukt. Fiche 265-266
125. Rapport houdende het advies van de Technisch Onderwijs Commissie inzake de opleiding tot civiel, bouwkundig, werktuigkundig en scheikundig ingenieur, 1920. Gedrukt. Fiche 266-268
- N.B. De commissie werd ingesteld bij besluit van de gouverneur-generaal d.d. 8 maart 1918 no. 32.
126. Eindverslag van de Technisch Onderwijs Commissie, met bijlagen, 1920. Gedrukt. Fiche 268-269
127. Verslag inzake het technisch onderwijs in de Verenigde Staten van Amerika, opgesteld door ir. H.F. Streiff, lid van de Technisch Onderwijs Commissie, 1920. Gedrukt. Fiche 269-270
128. Artikelenserie in het *Bataviaasch Nieuwsblad* betreffende de preadviezen over de inrichting van het technisch onderwijs, 1921. Gedrukt. Fiche 270-271

Inventaris Archief Commissie Fabrieksnijverheid

4. NEVENACTIVITEITEN
- 4.1. *Ondervoorzitter van de Vereeniging voor studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken te Batavia (ca. 1919-1923)*
129. Stukken betreffende de oprichting en de activiteiten van de Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken, 1916-1923. Fiche 271-273
130. “Socialisatie en de betekenis ervan voor Indië”, nota vermoedelijk van Van der Waerden; met kopienota's betreffende de socialisatie van de kolenindustrie in Duitsland en Engeland, en krantenknipsels, 1919 en z.j. Fiche 273-278
131. “Nota betreffende de Indische Problemen” door D.M.G. Koch als secretaris van de Vereeniging voor Studie van Koloniaal-Maatschappelijke Vraagstukken, 1919. Fiche 278-279
- 4.2. *Lid van de Vereeniging “Indië Weerbaar” (1920)*
132. Stukken betreffende zijn bestuurslidmaatschap van de Vereeniging “Indië Weerbaar”, 1920. Fiche 280
- 4.3. *Lid van het Comité voor de Autonomie van Indië (1921-1922)*
133. Stukken betreffende de activiteiten van het Comité voor de Autonomie van Indië: circulaire's, nota's, petitie's en documentatie, 1921-1922. Fiche 280-282